

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КУРС “НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ” В СИСТЕМІ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА В.М. ФІЛОРЕТОВА

Олександр КОВАЛЬКОВ (Кіровоград)

З дисципліною “Нова та новітня історія країн Азії та Африки” я зіштовхнувся 1999 року, навчаючись тоді на четвертому курсі історичного факультету КДПУ. У тому ж році познайомився і з Віктором Миколайовичем Філоретовим, тоді ще старшим викладачем кафедри всесвітньої історії. Цей курс видався нам найскладнішим з усіх, котрі ми вже засвоїли за попередні роки вивчення всесвітньої історії. Складність полягала і в специфіці курсу (на шкільній базі тут “виїхати” було неможливо), і в бракові літератури (про Internet ми тоді ще не чули), і у вимогливості викладача. Проте вже досить швидко ми відчули, що вимогливість і принциповість Віктора Миколайовича накладалася на високий професіоналізм, повагу до студента й глибоке знання свого предмета. Саме цього він вимагав і від нас, особливо від тих студентів, котрі претендували на високу оцінку. Таких на нашому курсі було чимало.

Мені як студентові особливо запам’яталися лекції Віктора Миколайовича. Розгляд кожного питання супроводжувався постановкою проблеми, виділенням, за його словами, “загальної тези”. За тим струнко й логічно викладався зміст питання, з обов’язковим містким висновком. Практично розгляд жодної з проблем не залишався без історіографічного огляду. При цьому ми вперше мали змогу ознайомитися з новітніми історіографічними підходами до розв’язання складних проблем сходознавства, оскільки значна частина аналізованої літератури була нам у Кіровограді тоді не доступна. Та і сам темп читання лекції, чіткий і розмірений, сприяв не лише своєчасному конспектуванню за викладачем, але й обдумуванню почутого. Якість лекцій В.М. Філоретова була такою, що питання до екзамену, котрі охоплювали лекційний матеріал, ми готували тільки за конспектами.

Семінарські заняття також були складні й водночас цікаві. По-перше, тематика семінарів не збігалася з проблематикою лекцій. По-друге, питання до семінарів були проблемними й вимагали серйозної пошукової роботи. В силу того, що основною проблемою був брак літератури (нових підручників не було, старі морально застарілі), підготовка зводилася до студіювання публікацій у науковій періодиці. Саме на роботу з новітніми результатами сходознавчих студій у часописах “Восток”, “Азия и Африка сегодня”, “Новая и новейшая история”, “Вопросы истории”, “Мировая экономика и международные отношения” налаштовував нас викладач. І вимагав від нас під час відповіді такої ж місткої лаконічності, аналітики, доказовості своєї позиції, логічності у висновках, притаманних його стилеві викладання.

Важливою складовою семінарського заняття була робота з картою. Елементи історичної географії, необхідної за специфіки навчального предмета, були присутні на кожному занятті.

Удруге мені пощастило звернутися до історії Сходу 2004 року, коли Віктор Миколайович, тоді вже завідуючий кафедрою всесвітньої історії, запропонував мені вести семінарські заняття з “Нової та новітньої історії країн Азії та Африки”. Наступні сім років я був асистентом В.М. Філоретова. Це змусило мене по-іншому подивитися на методику роботи викладача. До того ж це був час переходу на кредитно-модульну систему організації навчально процесу, мої колеги ламали голову, яким чином розподілити курси на змістові модулі, як організовувати модульний контроль тощо. Віктор Миколайович із притаманною

йому легкістю розв'язав ці питання. Причому, як я переконаний, з максимальним урахуванням інтересів студента.

При викладанні свого курсу Віктор Миколайович сповідував принцип інтегрального поєднання різних методологічних підходів (формаційного, цивілізаційного тощо) з опорою на останні здобутки вітчизняного і світового сходознавства. Списки літератури з тем оновлювалися щороку й містили найновітніші публікації, навіть відсутні в книгосховищах Кіровограда. Благо, мережа Internet перестала бути недосяжною екзотикою. Хоча, як мені здається, В.М. Філоретов надавав переваги саме цивілізаційному підходові. Про це свідчить запропонований ним поділ кожної з частин курсу (Нова історія країн Азії та Африки, Новітня історія (1918 – 1945 рр.) та Новітня історія (повоєнний період)) на п'ять змістовних блоків, критерієм чого стало виокремлення регіонів Сходу за ідеологічно-конфесійним чинником:

- методологічно-теоретичний блок;
- країни Східної Азії (буддійсько-конфуціанська цивілізація) – Японія, Корея, Китай, Монголія;
- країни Південної та Південно-Східної Азії (індо-буддійська цивілізація) – Індія, країни Індокитаю, Індонезія, Філіппіни та ін;
- країни Центральної та західної Азії, а також Північної Африки (ісламська меґацивілізація);
- Африка на південь від Сахари (Тропічна і Південна Африка).

Значною проблемою за таких значних географічних меж та обсягу навчального матеріалу є побудова схеми викладання дисципліни та ефективність засвоєння знань студентами. Ця проблема розв'язувалася Віктором Миколайовичем таким чином. Лекційний блок охоплював вузлові проблеми, а також історію знакових, показових держав того чи іншого регіону (Японія, Китай, Індія тощо). При цьому лектор не просто давав студентові готове знання з теми, але й стимулював його пошукову діяльність. Знайомлячи студентів з різним тлумаченням тієї чи іншої вузлової проблеми в історіографії, В.М. Філоретов ніколи не робив готовий висновок про правильність того чи іншого погляду, залишаючи студентам право пристати до однієї з них. Але, звісно ж, за достатньої доказової бази.

Тематика семінарських занять не повторювала проблематику лекцій. І якщо з Нової історії та Новітньої історії міжвоєнного часу вони побудовані за країнознавчим принципом, то з повоєнної історії – за проблемним (“Нові індустріальні країни Азії”, “Економічні реформи та політична ситуація в Соціалістичних країнах Азії”, “Етноконфесійні конфлікти в країнах Азії та шляхи їх розв'язання”, “Близькосхідна проблема” тощо). До семінарських занять студентам пропонувалося виступи з підготовленими заздалегідь повідомленнями з найбільш знакових персоналіях історії країн, що розглядаються (Ахмед Сукарно, Мустафа Кемаль Ататюрк, Томас Едвард Лоуренс Аравійський, барон Р.Ф. Унгерн фон Штернберг, Реза-шах Пехлеві, Саддам Хусейн, Ясір Арафат тощо). Обов'язковою вимогою до якісної відповіді було знання історичної карти, а також робота з документами.

Остання вимога була принциповою позицією В.М. Філоретова. Висока оцінка залишалася для студента недосяжною мрією без роботи з історичним джерелом. 2000 року Віктор Миколайович упорядкував і видав збірник документів з Нової історії країн Азії та Африки, а наступного – з Новітньої історії країн Азії та Африки (1918 – 1945 рр.). Уже в 2008 – 2009 роках стало зрозумілим, що вони потребують розширення (збірники охоплювали лише окремі теми) й перевидання (тираж їх був незначним). Робота над цим проектом велася нами спільно. Мною були відібрані документи (скановані, передруковані, знайдені в мережі Internet), згруповані за проблемно-хронологічним принципом, підготовлено глосарій.

Віктор Миколайович підготував вступну теоретико-методологічну статтю. На жаль, Збірник документів з Нової історії країн Азії та Африки побачив світ лише на початку 2012 року, а підготовка до видання Збірника документів з Новітньої історії країн Азії та Африки (1918 – 1945 рр.) нині завершується.

Теми, котрі були неохоплені в лекціях і семінарах, виносилися на самостійне опрацювання. Але й вони стимулювали студента до активної пошукової та аналітичної діяльності. До того ж завдання, котрі виносилися на самостійне опрацювання, були надзвичайно різноманітними. Це і “стандартне” опрацювання того чи іншого завдання в конспекті з подальшим захистом під час співбесіди-колоквіуму, і малювання контурних карт, і підготовка реферативних повідомлень (“Японський національний характер як соціокультурний феномен”). Проте й сама тематика завдань, винесених на самостійне опрацювання, різноманітна і багатопланова. Окрім країнознавчих тем, тут були і завдання методологічного характеру (концепції історії Сходу у філософській та історичній думці нового та новітнього часу), вивчення ідеології національно-визвольного руху в різних країнах (“Суньятсенізм”, “Гандизм”, “Мархаенізм”, “Кемалізм”), актуальних проблем сучасної історії країн Азії та Африки (“Роль армії в політичному житті країн Сходу повоєнного періоду”).

При оцінюванні студентів (на семінарі, під час модульного контролю чи на екзамені) Віктор Миколайович завжди виходив із принципу оцінки знань студента, а не пошуку того, чого студент не знає. Принципова вимогливість поєднувалася в нього з повагою до студента, його позиції і з майже батьківською людяністю.

Курсові роботи з “Нової та новітньої історії країн Азії та Африки” за навчальним планом не передбачені, проте дипломні й магістерські роботи під керівництвом Віктора Миколайовича студенти писали. Їх було не так багато, студенти, передусім із прагматичних міркувань, побоювалися братися за складні проблемні теми. Проте ряд робіт, захищених під керівництвом В.М. Філоретова, були написані на надзвичайно високому науковому й теоретико-методологічному рівні.

Про високий професіоналізм та фаховість Віктора Миколайовича Філоретова при викладанні надзвичайно складної фундаментальної навчальної дисципліни свідчить підготовлений і виданий ним 2009 року навчально-методичний посібник з Новітньої історії країн Азії та Африки (1918 – 1945 рр.), який рекомендований Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (Лист №14/18-Г-302 від 31.12.2008 р.). Побудований за уже проаналізованим цивілізаційним принципом, він послідовно, глибоко й лаконічно розкриває особливості історичного розвитку країн Сходу між двома світовими війнами. При розгляді кожної з країн аналізується історичне тло, на якому відбувався її розвиток, тенденції політичного, суспільного, соціально-економічного та ідеологічного життя. При цьому центральною ідеєю є відтворення процесу націєтворення та державотворчих змагань, формування ідеології національного визволення, розкриття закономірностей соціально-економічного розвитку та соціальних процесів, визначення ступеня модернізаційних процесів та їхнього співіснування з традиційними укладами. Кожна тема супроводжена детальним списком літератури.

Разом із цим і тут Віктор Миколайович залишився вірним собі. Розкриваючи ту чи іншу тему, автор не забезпечує студента готовим знанням, а стимулює його активну пошукову роботу. Посилання на кшталт “Проаналізуйте”, “Зверніть увагу”, “Вивчіть” є дороговказами та настановами для студента при вивченні теми. Адже було б наївним сподіватися викласти історію Сходу міжвоєнного періоду на 248 сторінках. А методологічний підхід, запропонований В.М. Філоретовим, уможливив це зробити.

Декілька слів заслуговує стиль роботи Віктора Миколайовича з асистентом. Спочатку я відчував значні труднощі, оскільки рівень моєї теоретико-методологічної підготовки залишав бажати кращого. Тому звичним явищем стали консультації, на яких лектор доброзичливо й змістовно розтлумачував вузлові моменти, давав поради. Так я по-новому відкривав для себе Схід, розбирався в складних питаннях теорії і методології. Тому можу стверджувати, що моє становлення як викладача вищої школи відбувалося під значним впливом В.М. Філоретова. Ще однією рисою Віктора Миколайовича як викладача була повна довіра до асистента. Усі оцінки, усі результати, котрі студенти здобували на моїх заняттях, ураховувалися ним без будь-яких застережень. При підбитті підсумків і виставленні екзаменаційних оцінок рішення приймалося завжди колегіально. Толерантність взагалі була притаманна Віктору Миколайовичу як у стосунках із колегами, так і в роботі зі студентами.

Можна з усією впевненістю стверджувати, що професор В.М. Філоретов підніс на високий науковий, теоретико-методологічний та методичний рівні викладання курсу “Нова та новітня історія країн Азії та Африки” в Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. І тому, коли після трагічних подій лютого 2011 року кафедра всесвітньої історії доручила мені читати цей курс, я не знайшов кращого шляху, ніж повною мірою скористатися напрацюваннями Віктора Миколайовича у своїй роботі.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковальков Олександр Леонідович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: радянсько-афганські відносини, радянське військове вторгнення до Афганістану.